

Milena Černe: Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943

Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 28. 10. 2023–30. 6. 2024

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je ob 100-letnici za Slovence pogubne fašistične šolske reforme ministra in filozofa Giovannija Gentileja pripravil razstavo, ki se posveča šolstvu na severnem Primorskem v času Italije, med leti 1918 in 1943. Z omenjeno reformo je Mussolinijeva vlada sprožila sistematično raznarodovanje na področju vzgoje in izobraževanja primorskih Slovencev in jih za dolgo zaznamovala. Obletnica se je arhivu zdela primeren trenutek za oživitvev spomina na težko obdobje primorske šole, ki je nastopilo že z odprtjem soške fronte med prvo svetovno vojno in začasno okupacijo dela zahodne Primorske. Rapalska pogodba je leta 1920 določila mejo med Kraljevino Italijo ter Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Primorski Slovenci so ostali v Italiji, brez zagotovil manjšinskih pravic. Z vzponom fašizma na oblast jeseni 1922 so bile spremembe na šolskem področju pričakovane. Mussolinijeva vlada je že v prvem letu delovanja speljala prenovno šolskega sistema, ki je v naslednjih 20 letih popolnoma spremenila primorsko šolo.

Razstava obsega šest večjih panojev, na katerih je 64 dokumentov. Sestavljena je iz dveh delov: prvi govori o času do reforme, drugi predstavi njene učinke za slovensko šolo. Šolstvo pred reformo je prikazano na prvih dveh panojih. Kot uvod v to obdobje so predstavljene improvizirane oblike italijanske šole na slovenskem etničnem ozemlju med vojno. Dokumenti pripovedujejo o tem, da so posegi italijanskih oblasti na šolsko področje vse od zasedbe naprej

Otroški vrtec v Solkanu leta 1925

(Vir: SI_PANG/0840, Otroški vrtec Nova Gorica, t. e. 10)

*Diploma o prejemu nagrade 100 lir za odličen uspeh pri učenju italijanščine
(Vir: SI_PANG/0004, Šolsko nadzorništvo Tolmin, t. e. 119)*

delovali v smeri čimprejšnje asimilacije slovenskega prebivalstva. Konflikti s slovenskimi vzgojno-izobraževalnimi delavci – učitelji in duhovniki kateheti so bili neizbežni.

Tretji pano predstavlja reformo kot takšno, zlasti njene jezikovne učinke in odzive nanjo. Reforma je bila vrsta dekretov, ki so bili sprejeti tekom leta 1923. Za slovensko manjšino najpogubnejši dekret je bila »Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka«, ki je bila sprejeta 1. oktobra 1923 in je urejala osnovnošolsko izobraževanje. Določal je, da se v vseh osnovnih šolah Kraljevine Italije poučuje le v državnem – italijanskem jeziku. S šolskim letom 1923/24 je bil italijanski učni jezik vpeljan v prve razrede osnovnih šol, v naslednjih letih je bil postopno vpeljan v vse ostale razrede. Tri leta se je slovenščina obdržala še kot učni predmet, zatem se je do 1928 uporabljala le še pri verouku.

Težka usoda je doletela slovenske učitelje, o čemer pripovedujejo dokumenti na četrtem panoju. Številni so bili odpuščeni, predčasno upokojeni, premeščeni daleč v notranjost Italije ali so se izselili v Jugoslavijo. Ne le učitelje, Slovenci v Italiji so izgubili skoraj celoten sloj izobražencev. Ostali so duhovniki, ki pod okriljem Cerkve niso bili tako izpostavljeni fašističnim pritiskom kakor laična inteligenca. Ti so v t. i. farnih šolah poleg družin samih edini še učili otroke slovensko brati in pisati. O vlogi duhovnikov spregovorijo dokumenti na petem panoju, sledi prikaz poitalijančene primorske šole in odnosa slovenskega prebivalstva do nje.

Zadnji pano pripoveduje, kako je režim izvajal asimilacijo s pomočjo vrtcev in različnih društev ter kako so mladinske organizacije skušale šolsko in obšolsko življenje prepojit s fašistično ideologijo. Vitalnost primorskih Slovencev se je asimilaciji uspešno upirala. Ko se je v drugi polovici 20. let mreža slovenskih prosvetnih, kulturnih in gospodarskih organizacij pod udarci fašizma začela podirati, se je narodnoobrambno gibanje umaknilo v ilegalo oziroma pod okrilje Katoliške cerkve. V tajno krščansko-socialno organizacijo sta se združi-

li katoliško usmerjena inteligenca in duhovniška organizacija Zbor svečnikov svetega Pavla. V enem od njenih dokumentov iz leta 1933 nepodpisani avtor ocenjuje, da je fašistični režim trden, da je treba računati z njegovo relativno dolgo življenjsko dobo in na tej predpostavki graditi narodnoobrambno politiko. Ob tem ugotavlja, da je glavno sredstvo raznarodovanja prav šola in izpostavlja dva pogoja, ki bi ju bilo treba izpolniti, da bi tudi z vztrajnim stoletnim delovanjem to raznarodovanje ne moglo seči v jedro naroda. Ta dva pogoja sta po njegovem mnenju stalna kulturna in materialna podpora iz Jugoslavije ter ohranitev narodne duhovščine. Poročilo je zanimivo, saj usmerja svoj pogled daleč, stoletje naprej. Režim ni zdržal tako dolgo. Ob italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 se je izkazalo, da fašistični šolski sistem ni izpolnil pričakovanj temeljite asimilacije. Napor, ki jih je vlagal v ta namen, so bili močno nesorazmerni s skromnimi in z začasnimi uspehi, ki jih je dosegel. K temu sta največ pripomogla delovanje narodnozavednih duhovnikov in slovenska družina.

Pri pripravi razstave in izboru dokumentov se je avtorica Milena Černe večinoma naslonila na gradivo novogoriškega arhiva. Največ je črpala iz arhivskega fonda Šolsko nadzorništvo Tolmin, ki obsega kar 24 tekočih metrov gradiva, nastalega med leti 1889 in 1943. Gradivo iz obdobja med obema vojnama je kar dobro ohranjeno in je bogat vir informacij. Črpala je tudi iz fonda Engelberta Besednjaka, slovenskega poslanca v rimskem parlamentu, ki je tam neustrašno napadal raznarodovalno politiko fašistične vlade, in nekaterih drugih osebnih fondov, a tudi iz fondov s področja šolstva in uprave ter iz zbirke razglednic.

Izbor dokumentov je dopolnila še z gradivom iz Goriškega muzeja (zlasti s fotografijami), Državnega arhiva v Gorici in s fotografijami zasebnih lastnikov. Objavo so prijazno dovolili Drago Trpin, Vlasta Tul, Mira Bastjančič, Anuška Prijatelj, Jože Žgur, Alojzija Peršič in v imenu župnije Tomaj Gabrijel Vidrih.

Razstavo spremlja 62 strani obsegajoč katalog. Poleg spremnega besedila, ki pregledno predstavi dogajanje na šolskem področju med vojnama, najde bralec v njem tudi seznam vseh razstavljenih dokumentov, objavljene so tudi reprodukcije večine teh.

Ob odprtju razstave je bil na ogled tudi originalni dokument, album učitelja Huberta Močnika, ki je bil na začetku 30. let 20. stoletja premeščen v Ligurijo, kjer je na različnih šolah služboval celih 14 let. Svoje tamkajšnje službovanje je dokumentiral z zanimivimi fotografijami. Njegova vnukinja se je odločila album izročiti novogoriškemu arhivu.

Aleksandra Pavšič Milost